

ความเป็นแม่: สิ่งประกอบสร้างของชาตินิยมสู่การเป็นเหยื่อทางศีลธรรมในสังคมไทย

แพรวพรรณ จอมกระโทก
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน)

บรรยากาศยามเช้าหน้าเสาธง วันที่ 12 สิงหาคมของทุกปี เสียงเพลงคำนำนมลูกเปิดซัดกลุ่มก่อสร้างบรรยากาศให้ระลึกถึงพระคุณของแม่อย่างต่อเนื่อง

คงปฏิเสธไม่ได้ว่า ช่วงชีวิตการศึกษาตั้งแต่อนุบาลจนถึงมัธยมศึกษา เราคุ้นชินกับพิธีกรรมที่จัดขึ้นในวันที่ 12 สิงหาคมของทุกปี ซึ่งถูกนิยามว่าเป็น **วันแม่แห่งชาติ** หลายกิจกรรมถูกจัดขึ้นเป็นพิเศษในวันนี้ เช่น ประกวดเขียนเรียงความเรื่องแม่ ประกวดร้องเพลงคำนำนม เชิญแม่ๆ มาประกอบพิธีการให้ลูกมอบพวงมาลัย ดอกมะลิ ฯลฯ กิจกรรมดังกล่าวล้วนสร้างบรรยากาศที่อบอุ่นไปด้วยความรักจากสายสัมพันธ์ความเป็นแม่

แต่...ในความเป็นจริง พิธีการการแสดงความรักและกตัญญูของคู่มแม่ลูกในพื้นที่สาธารณะ กลับไม่ได้สร้างความรู้สึกเชิงบวกกับเด็กทุกคน

จากคำบอกเล่าความเจ็บปวดทางจิตใจในงานวันแม่ที่โรงเรียนของเด็กนักเรียนที่ว่า

“เราคนหนึ่งที่แม่เสียชีวิตตั้งแต่เด็ก มันแย่มากนะที่ทำให้เราไปนั่งคนเดียวแบบนั้น เหมือนมันตอกย้ำว่าเราไม่มีใครแล้ว เป็นปมติดชีวิตไปตลอด”¹

หรือแม้กระทั่งการแสดงความคิดเห็นของสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทยต่องานวันแม่ว่า

“งานวันแม่ที่โรงเรียนมีผลกระทบทางใจในเชิงลบกับเด็กหลายๆ คนมากกว่าผลทางบวก คนเหล่านี้มีชีวิตอยู่ภายใต้อิทธิพลของบาดแผลจากความสัมพันธ์ในวัยเด็ก (attachment trauma)”²

คำบอกเล่าและความคิดเห็นดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ความอบอุ่นจากเนื้อเพลงคำนำนมวันแม่ที่ซัดกลุ่มในพิธีการนั้น ช่างขัดแย้งกับสิ่งที่เด็กๆ หลายคนต้องเผชิญ

แม่ (แบบ) ตามแนวคิดชาตินิยมสู่วันแม่แห่งชาติ

ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ภายใต้การบริหารรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งเป็นช่วงที่กองทัพญี่ปุ่นเข้ามาในประเทศไทย กองทัพญี่ปุ่นจัดหางานให้ผู้หญิงไทย การกระทำดังกล่าว จอมพล ป. มองว่าอาจทำให้เกิดเกียรติความเป็นหญิงไทยเสื่อมเสียได้ อาจส่งผลกระทบต่อผู้หญิงและวัฒนธรรมไทย อีกทั้งการมีคู่เป็นชาวต่างชาติของหญิงไทยยังขัดต่อแนวคิดชาตินิยม ทำให้จอมพล ป. เริ่มตระหนักต่อปัญหาที่เกิดขึ้น และได้กล่าวสุนทรพจน์เรื่อง *ดอกไม้ของชาติ* ซึ่งเปรียบเทียบหญิงไทยว่าเป็นดังดอกไม้ของชาติ คุณค่าความเป็นหญิงไทยเกิดจากการมีคู่ครองชาติเดียวกัน อันแสดงให้เห็นถึงความรักชาติ³

ในพิธีเปิดการศึกษาโรงเรียนนายร้อยหญิง ปี พ.ศ.2485 จอมพล ป. ได้กล่าวว่า การที่ชาติจะมีพลเมืองที่มีคุณภาพเหมาะสมตามที่กล่าวไว้นี้ ก็ย่อมต้องอาศัยแม่เป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่ง เพราะแม่เป็นผู้ใกล้ชิดกับลูก การอบรมเลี้ยงดูทุกอย่าง แม่เป็นผู้รับผิดชอบทุกสิ่ง ถ้าแม่ดีมีความรู้พอ มีระเบียบในการดำเนินชีวิต สิ่งนี้ก็จะย่อมจะตกอยู่กับลูก ซึ่งจะเป็นพลเมืองของชาติในอนาคต⁴

ดังนั้น ผู้หญิงในยุคชาตินิยมจึงกลายเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญ เนื่องจากรัฐมองว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่สร้างพลเมือง และรักษาความบริสุทธิ์ของชาติได้ ทำให้รัฐเห็นถึงความสำคัญต่อความเป็นแม่ และนำไปสู่การจัดงานวันแม่ขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ.2486 โดยมีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมให้บรรดาแม่รวมตัวแลกเปลี่ยนความรู้เรื่องการเลี้ยงดูลูก อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยเพิ่มความเข้มแข็งของชาติจากการสร้างพลเมือง⁵

ต่อมางานวันแม่แห่งชาติปี พ.ศ. 2519 มีการคัดเลือกแม่ที่ควรยกย่อง โดยกล่าวถึง การเป็นแม่ที่ดีเป็นสิ่งปฏิบัติได้ยาก ไม่ใช่ว่าผู้หญิงแต่งงานและมีลูกแล้ว จะเป็นแม่ที่ดีไปทั้งหมด ซึ่งการทำให้สังคมตระหนักว่า “แม่ที่ดี” เป็นอย่างไร จึงกลายเป็นสาระส่วนหนึ่งของการจัดงานวันแม่⁶

อย่างไรก็ดี วัตถุประสงค์ในการจัดงานวันแม่เปลี่ยนแปลงไป ในช่วงแรกจัดขึ้นเพื่อสอดคล้องกับแนวคิดชาตินิยมของรัฐ ในเชิงการจัดการพลเมืองและการรักษาความบริสุทธิ์ของชาติ แต่ปัจจุบันงานวันแม่จัดขึ้นเพื่อให้ลูกได้แสดงความกตัญญูและระลึกถึงพระคุณของแม่ อีกทั้งยังเน้นย้ำถึงบทบาทหน้าที่และสำนึกรับผิดชอบในฐานะของคนเป็นแม่

พัฒนาการการจัดงานวันแม่มีความแตกต่างในเชิงวิธีคิดและการให้ความสำคัญ แต่จะเห็นว่า “ผู้หญิง” ยังคงถูกจัดวางให้เป็นเครื่องมือสำคัญในการดำเนินนโยบายของภาครัฐ และอาจถือว่าเป็น “เหยื่อ” ต่อการสร้างภาพลักษณ์ในสังคมประชาธิปไตย เนื่องจากกรรมกรของผู้หญิงกลับกลายเป็นพื้นที่ในการรักษาอุดมการณ์ทางศีลธรรมที่เด่นชัดของรัฐไทย ดังปรากฏให้เห็นผ่านสิทธิการเจริญพันธุ์ ที่ถูกกำกับและตัดสินด้วยวาทกรรมเชิงศีลธรรมของความดีและความชั่ว ต่อผู้หญิงที่เป็นแม่เลี้ยงลูกและผู้หญิงที่ฆ่าลูก⁷

เพราะฉะนั้น ผู้หญิงที่ตัดสินใจยุติการตั้งครรภ์จึงถูกตีตราว่าเป็นแม่ที่เลวร้าย ถูกสังคมตีตราว่าเป็นแม่ใจยักษ์ แม่ใจโหด แม่ใจแตก ฯลฯ คำอธิบายดังกล่าวเป็นคำอธิบายความเป็นแม่ในเชิงลบที่คนไม่พร้อมเป็นแม่ต้องเผชิญ

การทำแท้งกับความผิดกฎหมายและศีลธรรม

เมื่อผู้หญิงถูกทำให้ตัดสินใจว่าการตั้งครรภ์คือ “ปัญหา” ไม่ว่าจะด้วยปัจจัยทางด้านการศึกษา ด้านเศรษฐกิจ ด้านสถานะทางสังคม หรือด้านสุขภาพ แนวทางในการจัดการปัญหาเพื่อยุติการตั้งครรภ์จึงตามมา ซึ่งเส้นทางการแก้ไขปัญหาดังกล่าวกลับไม่ราบรื่น และไม่ได้รับการยอมรับในสังคมไทย

เนื่องจากในสังคมไทยเห็นว่าการยุติการตั้งครรภ์หรือการทำแท้ง เป็นวิธีคิดที่ผิดต่อหลักกฎหมายและศีลธรรมของสังคม ทำให้ผู้หญิงต้องเผชิญกับความกลัวและความกังวลต่อการเข้ารับบริการในสถานยุติการตั้งครรภ์ที่ไม่ปลอดภัย

จากการจัดทำ “โครงการสำรวจสถานการณ์การแท้งในประเทศไทย” ในปี 2541 ของกองทุนแม่จรรย์พันธุ์ ได้เก็บข้อมูลพบการแท้งเองและทำแท้งที่โรงพยาบาลของรัฐทั้งในและนอกสังกัดกระทรวงสาธารณสุข รวม 787 แห่ง จากจำนวนโรงพยาบาล 832 แห่งทั่วประเทศ พบว่า มีผู้หญิงแท้งที่เข้ารับบริการบริการที่ปลอดภัยจำนวน 45,990 ราย⁸ สถิติดังกล่าวเป็นเพียงจำนวนตัวเลขของผู้หญิงทำแท้งที่เข้ารับบริการที่ปลอดภัยเท่านั้น ซึ่งยังไม่รวมถึงจำนวนผู้หญิงที่ต้องเข้ารับบริการบริการที่ไม่ปลอดภัย จนเกิดอาการบาดเจ็บหรือเสียชีวิตจากการทำแท้ง

ความจำเป็นที่ผู้หญิงต้องทำแท้งในสถานบริการที่ไม่ปลอดภัย เนื่องจากต้องการปิดบังสถานภาพและการกระทำซึ่งผิดต่อการวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ ต่อประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 301-305 เกี่ยวกับกฎหมายเรื่องการทำแท้งว่า โดยมาตรา 301 ระบุว่า ‘หญิงใดทำให้ตนเองแท้งลูกหรือยอมให้ผู้อื่นทำให้ตนเองแท้งลูก ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 3 ปี ปรับไม่เกิน 60,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ’ มาตรา 302 ระบุว่า ‘ผู้ใดทำให้หญิงแท้งลูกโดยหญิงนั้นยินยอม ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินห้าปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ถ้าการกระทำนั้นเป็นเหตุให้หญิงรับอันตรายสาหัสอย่างอื่นด้วย ผู้กระทำต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินเจ็ดปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งแสนสี่หมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ถ้าการกระทำนั้นเป็นเหตุให้หญิงถึงแก่ความตาย ผู้กระทำต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสิบปี และปรับไม่เกินสองแสนบาท’⁹

ข้อวินิจฉัยนี้ตีความให้ผู้หญิงที่ทำแท้งกลายเป็นผู้กระทำความผิดต่อกฎหมาย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการยุติธรรมในสังคมไทย เท่ากับว่ากฎหมายกลายเป็นบทลงโทษที่อยู่บนฐานคิดเชิงศีลธรรม มากกว่าจะคำนึงถึงสิทธิทางสุขภาพของผู้หญิง

นอกจากนี้ สังคมยังเป็นด้านสำคัญที่สร้างความกลัวหรือความกังวล ต่อสถานะที่ไม่ได้รับการยอมรับจากการตัดสินใจที่จะทำแท้ง ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของผู้หญิงค่อนข้างมาก เนื่องจากเมื่อผู้หญิงประสบปัญหาท้องไม่พร้อม การไม่ถูกยอมรับในสถานะจึงสร้างความรู้สึกที่ว่าตนเองคือปัญหา จนกลายเป็นความรู้สึกผิดและตีตราตนเองว่าเป็นคนไม่ดีที่ท้องแล้วทำแท้ง (ฆ่าลูกตัวเอง) อันเป็นการลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ต่อตนเอง

หรือแม้กระทั่งการเผชิญต่อความกลัวและความกังวลของตนเอง ในเรื่องความผิดบาปจากการทำแท้ง แม้ว่าความรู้สึกผิดบาปจะเป็นคุณค่าที่บุคคลยึดถือต่างกัน แต่รัฐกลับกลายเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการสร้าง

คุณค่าและยึดเยียดสิ่งเหล่านี้ให้คนในสังคมยึดถือ และสื่อพยายามผลิตซ้ำคุณค่าเหล่านี้ซ้ำแล้วซ้ำเล่า จนกลายเป็นค่านิยมอันดีตามแบบแผนที่ควรปฏิบัติของสังคม

จะเห็นได้ชัดว่า **ความเป็นแม่ถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมของสังคมไทย ผ่านแนวคิดเรื่องชาตินิยมและแนวคิดเรื่องศีลธรรม อันเป็นกรอบคิดที่คอยควบคุมและกฎเกณฑ์ผู้หญิงให้ยึดถือตามบรรทัดฐานของรัฐ ซึ่งกรอบคิดดังกล่าวถือเป็นการละเลยต่อสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานในเนื้อตัวของผู้หญิง** กับการกำหนดให้ผู้หญิงมีสถานะเป็นแม่เมื่อตั้งครรภ์ เนื่องจากผู้หญิงที่ตั้งครรภ์ไม่ได้มีความพร้อมเป็นแม่เหมือนกันทุกคน ความพร้อมหรือไม่พร้อมควรเป็นสิ่งที่ผู้หญิงกำหนด และสามารถเลือกวิธีการจัดการที่ปลอดภัยได้ด้วยตัวเอง ตามสิทธิที่บุคคลคนหนึ่งมีในฐานะที่เป็นพลเมืองของสังคมไทย

สุดท้ายแล้ว สิทธิการเจริญพันธุ์เป็นของใคร? ความเป็นแม่ถูกกำหนดเมื่อเริ่มตั้งครรภ์? แล้วคุณค่าของผู้หญิงจะหายไปรีเปล่า หากผู้หญิงทุกคนไม่ได้มีดีเอ็นเอของความเป็นแม่?

¹ Thanyawat Ippoodom. (2562). ควรเลิกงานวันแม่ที่โรงเรียนไหม? เมื่องานวันแม่สร้างแผลในใจและความแปลกแยกให้นักเรียน. สืบค้นจาก <https://thematter.co/social/mother-day-in-school/82430>.

² สมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย. (2561). #งานวันแม่_จำเป็นแค่ไหน. สืบค้นจาก <https://www.facebook.com/ThaiPsychiatricAssociation/posts/1534251360012208/>

³ ปิยะวรรณ อัครวราชันย์. (2555). ความคิดของผู้นำและกิจกรรมของหญิงไทยในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ภายใต้เงากองทัพญี่ปุ่น. สืบค้นจาก <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jsn/article/view/42407>.

⁴ เฟิงอ่าง สืบค้นจาก <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jsn/article/view/42407>.

⁵ ปิยะวรรณ อัครวราชันย์. (2548). เรียงวิวัฒนาการวันแม่และ “ความเป็นแม่” ว่าด้วยคุณค่าที่แปรเปลี่ยนตามสมัย. สืบค้นจาก https://www.silpa-mag.com/history/article_36549.

⁶ เฟิงอ่าง สืบค้นจาก https://www.silpa-mag.com/history/article_36549.

⁷ ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2563). ครรภ์ของชาติ: ร่างกาย เพศวิถี กับการเมืองว่าด้วยการผลิตซ้ำในสังคมไทย. สืบค้นจาก https://www.academia.edu/41792250/ครรภ์ของชาติ_ร่างกาย_เพศวิถี_กับการเมืองว่าด้วยการผลิตซ้ำในสังคมไทย.

⁸ กำแหง จาตุรจินดาและนางลักษณ์ บุญไทย. (ม.ป.ป.). ปัญหาการแท้งที่ไม่ปลอดภัยและประสบการณ์การผลักดันการแท้งที่ปลอดภัยในประเทศไทย. สืบค้นจาก <https://aidsaccess.com/downloadคู่มือปฏิบัติการทางคลินิก%20สำหรับการดูแลสุขภาพเพื่อการแท้งที่ปลอดภัย.pdf>.

⁹ คณะกรรมการนักศึกษาคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2563). ร่วมลงชื่อยกเลิกความผิดผู้หญิงที่ทำแท้ง. สืบค้นจาก <https://web.facebook.com/SWSDTCC/posts/1743046095833462>.